

György Péter

Állatkert Kolozsváron

Képzelt Erdély

Magvető Kiadó
Budapest, 2013

Borbély András

KILENCVENHAT ÉV MAGÁNY

„Elgyűrűzik a szerelem,
minden gyermek mindenkié,
minden mondat végtelen.”

Hervay Gizella

György Péter *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély* című könyvét olvasva többször fölmerült bennem, hogy ez a könyv nem is a képzelt vagy valóságos Erdélyről, nem is Trianonról, annak örökségéről szól, hanem elsősorban Magyarországról, azon belül is 1989-ről, 1989 örökségéről. Azokról a kérdésekről, amelyekre az elmúlt több mint két évtized során nem sikerült politikailag, kulturálisan vagy gazdaságilag elfogadható választ adni, s amelyek eredményeként teret hódított „a monokulturális, xenofób, történeti kultúrfőlény, a nagy hatalmi álmokat idéző, retorikája által létező jobboldali radikalizmus és restauratív emlékezetpolitika, a neotradicionalizmus” (20). A kötet aktualitását, provokatív erejét éppen ez adja: egy jelenbeli politikai-kulturális trend *archeológiájával* kíván szolgálni. Kérdésfelvetése tehát azt sugallja, hogy jelenlegi politikai problémáink egyik gyújtópontja, melyet újra kellene tárgyalni ahhoz, hogy megoldásra jussunk, nem más, mint a „Trianon-szindróma”.

Ez a kérdésfelvetés tehát – annak ellenére, hogy írói, költői, művészeti, filozófiai életműveket és élettörténeteket von be a diskurzusba – elsősorban *politikai* jellegű. Úgy azonban, hogy a „politikaiság” megle-

hetősen körvonalazatlanul, inkább homályos előfeltevések rendszereként, mint evidensen megnyilvánuló irányvonalként van jelen a szövegekben. Erről a beállítódásról így olykor nehéz eldönteni, hogy zseniálisan megvilágító erejű, vagy a meglévő zavarban még nagyobb zavart kelt – s meggyőződésem, hogy ez az eldönthetlenség nagyobb mértékben fakad az elemzett problémák bonyolultságából, mint a szerző elfogultságaiból. Makovecz Imréről például ezt olvassuk: „Kivonulás a kortárs jelenből, megtérés a táj, az erdő, az isteni természet szelleméhez: ama nagy mítosz: »a filozófiai létegyeséget még ismerő múlt« tér általi érzékeltetése, ez volt s maradt Makovecz visszatérő kérdése élete végéig” (55–56). A vallási, filozófiai, művészeti rétegek egymásra rakódásai ebben a leírásban, de a vonatkozó szöveg egészében is, azt hiszem, hűen követik a makoveczy építészet intencióit, mégis – ahogy ez lenni szokott – a művészet *ideológiakritikai* elemzése itt bizonyos fókig maga is ideologikus marad, mivel kénytelen fenntartani a természet esszencialista (romantikus?) és a művészet konstrukcionista (modernista?) felfogása közti szembeállítás, s ezzel egy sor további – elméletileg meghaladottnak vélt és leegyszerűsítő – oppozíciót ihlet és reflexió, mítosz és ráció, nosztalgia és utópia, végsősoron pedig a „rafinált hibbantak” (sic!) „téveszméi” (57) és a szerző saját kritikus reflexiója, vagy éppen a neotradicionalista giccsesztétika és a kortárs művész sematikus profilja között („Kortárs művész az, akinek nincs többé evidensen azonosítható, mégoly metaforikus közössége sem” [281]). Vagyis miközben a kötet elemzései témaválasztásuk bátorságával eddig tematizálatlan és feltétlenül tematizálendő területek felé tesznek lépéseket, aközben mindig egy kicsit visszafelé is lépnek, konzerválnak beszéd- és leírásmódokat, megkérdőjelezetlenül hagynak igen fontos előfeltevéseket.

De miben is állna a kötet tényleges politikai kérdésfelvetése? A magyarországi politikai helyzet felől nézve ez talán így foglalható össze: mivel magyarázható a politikailag neokonzervatív, gazdaságilag – szerintem – kíméletlenül kapitalista trendek aránytalan előretörése az utóbbi években? Ne felejtjük el, hogy ennek a folyamatnak legkésőbb a 2001. szeptember 11-i terrortámadástól globális (legalábbis euro-atlanti) kontextusa is van. És azt sem, hogy Magyarországon régóta hiányzik a komolyan vehető baloldali alternatíva, ami igencsak összefügg az államszocialista örökség tisztázatlanságaival, az 1989-es „fordulat” demokratikus deficitjeivel és az 1989-es örökség kritizálandóvá válásával. A „valóságos Erdély” felől pedig a könyv politikai kérdésfelvetését

így lehet megfogalmazni: miért alakult úgy, hogy Erdély mind a magyarországi, mind a romániai „nagyhatalmi álmokat idéző” politikával szemben folyton a meghódítandó, a gyarmat pozíciójába kerül, azaz miért nincsen elismerve sem Magyarország, sem Románia felől a Másik mássága, a „másik Erdély”?

Erdély a hiányzó és a fölösleg egyszerre, amit a politikai és eszmetörténeti turisták folyton meg akarnak hódítani, és ugyanakkor föl akarnak áldozni valamilyen eszme nevében. És Erdély időről időre behódol, de sohasem véglegesen. Nincsenek stabil önvédelmi eszközei, stabilan rögzíthető identitása sem, éppen ezért *élhetőbb*, s talán ebben rejlik vonzereje is. Gyanítom, hogy az „erdélyiségben” mint politikai állapotban, ha nem is tudatosítva, de olyan politikai tartalékok rejlenek, melyeket a „nagyhatalmúak” igencsak irigyelhetnek: ezért a platóni *agalma*, a szerelmi áldozat, az elfojtások, a rivalizálás (jobb- és baloldal, Magyarország és Románia között), a birtoklási vágy és a féltékenység. Hiszen még a Magyarországról könnyes szemmel Erdély felé pillogtatók viszonyulása is több, mint érdek és több, mint a múlt iránti nosztalgia: a György Péter által leírt folyamatokat le lehetne fordítani egy ellentmondásokkal terhelt szerelmi háromszög topológiájára is. Ez megmagyarázná például, hogy a kötet miért fojtja el a vetélytárs, vagyis Románia nézőpontjának, igényeinek, frusztrációinak elemzését. Hogy is mondjam: Erdély túl színes, szegénysége ellenére is túl gazdag (például nemcsak magyar és román, hanem csángó, örmény, cigány, szász, sváb, zsidó, aztán székely meg hun meg dák meg sumér is – megannyi valós és imaginárius kisebbség a kisebbségben), túl értékes és szép ahhoz, hogy bármelyik hódító cseleinek csak úgy megadhatná magát, méghozzá véglegesen. Bár rafinált kényszerekkel sajnos sok mindent el lehet érni.

És az, hogy György Péter könyvében kevés szó esik nőkről, még nem jelenti azt, hogy György Péternek most nem egy (a magyarországi baloldal felől nézve legalábbis) „szűz” terület meghódítása a célja, persze egészen máshogyan, mint mondjuk a Jobbiknak: elegánsabban, ha tetszik. Hervay Gizella például a maga élettörténetével és életművével igen bonyolult mintázatát adhatta volna az Erdély és Magyarország közti viszonyrendszer elemzésének, ahogyan azt a kérdést is föl lehetett volna tenni, hogy az államszocialista korszak művészetének különféle revideálási kísérletei miért csak addig jutnak el vele kapcsolatban (s nem csak Magyarországon), hogy Szilágyi Domokos felesége volt. Miközben Hervay Gizella az, akinél egyértelműen kimutatható

Paul Celan költészetének ismerete és hatása, nem pedig Szilágyi Domokos, ahogyan György Péter egy tetszetős, de pontatlan párhuzam felállításával sugallja. (Vö. Hervay *Zuhanások* című kötetével, amely Szilágyinak az *Emeletek avagy a láz enciklopédiája* című kompozíciójának dekomponálásaként is olvasható, mivel a történeti „nagy elbeszélés” helyére a személyesség történetiségét állítja.)

Nem mondhatjuk, hogy György Péter nem tud az egész kérdéskör egyebek mellett pszichoanalitikus bonyolultságáról. Hiszen bizonyos értelemben könyve éppen ennek ered nyomába: Trianon nála nem egy történeti esemény, hanem *trauma*, amely konverziókat, komplexusokat, neurotikus kényszereket és elfojtásokat idéz elő. Egy máig lezáratlan neurózisról vagy eseményről van szó, melynek szimbolikus jelentősége megmutatkozik például abban, hogy a nemzeti identitás, elkötelezettség vagy egyoldalúság kritikája rendre összekapcsolódik a határon túliak iránti felelősség vagy felelőtlenség kérdésével: mintha a határon túliakkal csak nemzeti hacukába bújva lehetne szolidarizálni, és mintha mindig *velük* kellene, például miért ne szolidarizálhatnának a határon túliak a budapesti hajléktalanokkal. De megmutatkozik ez a magyarországi és az erdélyi művészeti kánonok körüli, mára talán elfáradt, de azért nem megoldott vitákban is. Igaz, hogy az erdélyi magyarság saját magára kénytelen időről időre hangsúlyozottan nemzeti kisebbségként tekinteni, csakhogy ennek nem kellene azt jelentenie, hogy ezzel együtt ne tekinthetne magára olyan társadalomként is, melyben nem a nemzetiséghez való tartozás az egyedül konstitutív, hanem „csak” az *egyik* igen-igen fontos elem a többi mellett. Roppant tanulmányos, ám leszűkítő például a kötet Bretter-fejezete, mivel itt is ki van egymással szemben játszva a vallási tapasztalat és a modern, kortársi helyzet, a kritikus értelmiségi pozíciója. Mintha a kettő feltétlenül ki kellene hogy zárja egymást, miközben éppen itt lehetne tematizálni egy erősebben a társadalmiságban (és nem a reprezentációban vagy az intézményi elzárkózásban) gyökerező vallási tapasztalat esélyeit.

Lehet, hogy abszurdnak hangzik, de arról a fikciókkal és traumákkal terhelt magyarországi és székelyföldi „mitológiáról”, ahol főrabonbánok isznak kókuszdió-serlegből (389), modern magyarországi politikusok vonulnak be lóháton kisvárosi központokba (a szemközti blokkok mögül) és ahol politikai besugásra kényszerített költők írnak a 20. századi költészet remekműveit, nekem leginkább Gabriel García Márquez *Száz év magány* című regénye jut eszembe, magányostul, malacfarkú gyermekestül, szorongásostul, a Szép Remedios égbemelle-

désével együtt. Egy olyan hely, amely sok tekintetben nélkülözi ugyan a modernizáció és a kritika áldásait, hiszen azokat mindig hatalmas eszközökkel akarták rákényszeríteni, de talán éppen ebből a hiányból fakadhatnak vallási, politikai, művészi előnyei és tartalékai. Erdély tehát korántsem az „ártatlanság hazája”, nem szűz terület, de nem is gyarmat, noha régóta hiányolja egy olyan idegen pillantását, aki a birtoklás vagy a kisajátítás vágya nélkül szeretné szeretni. S ezzel utalhatunk arra is, hogy nem pusztán kevéssé ismert, de talán *távolabb* is van egy mástól Erdély és Magyarország, mint amennyire azt így a szomszédokból gondolni véljük.

Vagyis az erdélyiség mint politikai állapot nem pusztán a deficit modernitás nosztalgiáira és gyarmatosításokra használható, és nem pusztán a kritikus modernitás által meghódítandó terület, hanem a modernitás kritikájának vagy alternatívájának gyújtópontja is lehet(ne). Szívesebben mondom magam erdélyinek, ha már mondani kell valamit, mint magyarnak, mert ebbe beleérthetem a magyarságomat és még sok egyebet is, anélkül, hogy ki kellene ezzel zárnom másokat. Hiszen ha a modern művészt az teszi, hogy nincsen evidens közössége, nos, akkor azt hiszem, vannak bajok ezzel a modernitás-konceptcióval, főleg ha valaki egyfajta baloldali kritikai ihletből mond le a közösség iránti elkötelezettség valamilyen formájáról. Mert vajon létezhet-e baloldaliság és érvényes baloldali kritikai attitűd egy nem pusztán ímmel-ámmal elfogadott/elviselt, hanem egy nagyon is komolyan vett, de nem frusztrált, nem kizárólagosságra törő közösség reménye, jövője nélkül? Nem állítom, hogy könnyű ehhez megtalálni a megfelelő nyelvet, ezt György Péter sem állítja. Valóban igaz, hogy „ez a számos embert követelő munka [...] még előttünk áll, s ez a könyv [...] egyetlen fontos lépés [...] a határon” (34).

Csetri Elek

Kelemen Lajos élete és munkássága

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár, 2012

Buda Attila

„NEM VOLT IGAZÁN AZ ÖSSZEFOGLALÁSOK TÖRTÉNETÍRÓJA”

Az Élet és Irodalom régi, hű olvasói emlékezhetnek Bajor Andor kedves és találó versére – címe: *Kelemen Lajos legendája* –, amely a történelmi iratok egykori legjobb ismerőjének személyiségét idézi fel, megörökítve erős hitét és váratlan indulatait is. A vers hőse, akit a fél évszázaddal fiatalabb szerző ironikus szeretettel aposztrofált, a 19. század végi, 20. századi erdélyi művelődés egyik emblematis alakja lett, sokak életművének inspirálója, nemzetének a kisebbségi létben is képviselője, halála után megjelenő munkái még most is alakítanak az egykori pálya rajzán. Életéről, személyiségéről, viselkedéséről anekdoták keringtek az őt ismerők, a beavatottak körében. Ám mára azok is meghaltak, akik élete végén mint fiatalok ismerték meg, személyes ismeretség keltette élmények ezért nem szállhatnak már az utódokra. A kiváló történész és levéltáros azonban nem hullt még teljesen a feledésbe, eljött hát az idő életének és munkásságának a felmérésére, hatásának megállapítására, a maradandók továbbadására.

Az életrajz Csetri Elek utolsó, általa már nem véglegesített munkája, melyet János Mihály rendezett sajtó alá, Sipos Gábor szerkesztett és Egyed Ákos látott el bevezetővel: mindannyian az elődnek címzett adósságukból törlesztettek evvel. A kötet két nagyobb részből áll, az első Kelemen Lajos életútját, a második életművét tárja az olvasók elé. Függeléként pedig egy terjedelmesebb irat olvasható, amely az I. vi-